

AMERİKAN TOPLUMSAL GERÇEKLİĞİNİ SOSYOLOJİYE TAŞIMAK: DANİEL BELL'İN ENTELEKTÜEL MİRASI ÜZERİNE

Vefa Can KAYA*

Öz

Bu çalışma, Daniel Bell'in entelektüel mirasını bütüncül olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Bell'in metinlerindeki ortak tema, geçtiğimiz yüzyılda yaşanan gelişmelerin ve Amerikan bağlamında ortaya çıkan yeni toplumsal gerçekliğin Avrupa kökenli sosyal teori geleneğindeki karşılığını sorgulamaktır. İdeolojinin sonu tezini genelde Amerika'nın Avrupa'dan tarihsel olarak farklılaşması bağlamında, özde ise Amerika'da sosyalizmin niçin gelişmediğine yönelik literatüre eklemleyerek tartışır. Çağının gelmekte olan yeni toplum tipi üzerine düşünen Bell, klasik sosyologların izinde zamanın ruhunu kavrayarak sosyal öngörüde bulunma şeklinde bir sosyoloji anlayışına sahiptir. Bir ideal-tip olarak post-endüstriyel toplum kavramını geliştirirken Amerikan refah toplumunun somut verilerinden hareket eder. Çağın gelişmelerinin sıkı bir gözlemcisi olan Bell, 1960'lı yılların sonunda öğrenci hareketleri ile yükselişe geçen karşı-kültürün yıkıcı etkilerinden kaygılanarak kapitalizmin kültürel çelişkileri üzerine düşünür. Burjuva toplumu ve modernist kültür arasında oluşan kopukluğu tarihsel bağlamda Amerikan toplumsal yaşamının dönüşümü üzerinden tartışır. Bell'in çalışmaları takip edildiğinde ideolojinin buharlaştığı, post-endüstriyel toplum tipinin oluştuğu ve çağdaş kapitalizmin kültürel krizinin cisimleştiği Amerika'nın sosyal teoriye ilham veren bir vaka olarak ele alındığı söylenebilir. Bell'in kapitalizmin kültürel krizine çözüm olarak dine dönüş önerisi çözümünün de Amerikalı olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Daniel Bell, İdeolojinin Sonu Tezi, Post-Endüstriyel Toplum Kuramı, Çağdaş Sosyal Teori, Yeni Muhafazakâr Entelektüeller.

BRINGING AMERICAN SOCIAL REALITY INTO SOCIOLOGY: ON THE INTELLECTUAL LEGACY OF DANIEL BELL

Abstract

This study aims to present Daniel Bell's intellectual legacy in a comprehensive way. A central theme running through Bell's writings is his attempt to explore how the social transformations of the past century and the new social realities emerging

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, vefa.kaya@samsun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8059-3058>

in the American context correspond to the European tradition of social theory. Bell discusses the “end of ideology” thesis within the framework of America’s historical divergence from Europe, and specifically, as a contribution to the literature on why socialism failed to develop in the United States. Reflecting on the new type of society emerging in his era, Bell—following the classical sociologists—sought to grasp the spirit of the age and to make sociological predictions accordingly. In developing the concept of the post-industrial society as an ideal type, he drew upon the concrete realities of the American welfare state. As a close observer of his time, Bell grew increasingly concerned in the late 1960s about the destructive effects of the counterculture and student movements, which led him to analyze the cultural contradictions of capitalism. He discussed the growing disconnection between bourgeois society and modernist culture through the historical transformation of American social life. Taken together, Bell’s works suggest that America—where ideology has evaporated, the post-industrial society has taken shape, and the cultural crisis of contemporary capitalism has become manifest—serves as a case that inspires social theory. Bell’s proposal of a return to religion as a solution to capitalism’s cultural crisis also reveals the distinctly American character of his thought.

Keywords: Daniel Bell, The End of Ideology Thesis, The Theory of Post-Industrial Society, Contemporary Social Theory, Neo-conservative Intellectuals.

Giriş

Günümüzde entelektüel alan ile akademik alan arasında etkileşimin ve geçişkenliğin giderek azaldığı söylenebilir. Kültürel ve entelektüel alana en yakın sayılabilecek bir disiplin olan sosyoloji bile büyük veri analiz teknikleriyle büyülenmiş halde yeni dalga pozitivizmin etkisi altındadır. Çağdaş sosyolojinin bilimsel söylemi kamusal entelektüel imgesini çağrıştıran tartışma kültüründen, fikirlerin canlı ortamından ve ideolojilerden soyutlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında çağdaş sosyoloji literatüründe Daniel Bell’in (1919-2011) istisnai bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Daniel Bell, 20. yüzyıl Kuzey Amerika entelektüel yaşamının önde gelen kamusal figürlerinden biridir. Amerikalı kamusal entelektüellere yönelik bir ampirik araştırma, Bell’in savaş sonrası kuşağın muhtemelen en ünlü sosyoloğu olduğunu doğrulamaktadır (Kadushin, 1974, ss. 30-31). Bell’in kamusal entelektüel olarak gazeteci ve eleştirmen rolü ile sosyal teorisyen, akademisyen ve sosyolog kimliği iç içe geçmiştir. Bu durum onun kuşağına özgü bir özelliktir.

Entelektüeller ile üniversite arasındaki ilişkiyi kuşaklar bağlamında inceleyen bir çalışma, Amerika’da üniversitelerin profesyonelleşmesi ve bürokratikleşmesine paralel olarak kamusal entelektüellerin düşüşünü vurgular (Jacoby, 1987). Jacoby’nin tasnifine göre, yirminci yüzyılın başında doğan Lewis Mumford ve Dwight MacDonald gibi yazarlar kitap yazarak ve köşe yazılarıyla hayatlarını sürdürmüşlerdir. Klasik entelektüel imgesini temsil eden bu kuşak üniversitede akademisyen olmamış, geniş kamuoyu için kaleme aldıkları metinlerde eleştirel ve polemikçi bir söyleme sahip

olmuşlardır. 1920'li yıllarda doğan Amerikalı entelektüeller ise üniversite ile üniversite dışı alan arasında köprü kuran bir geçiş neslidir. Üniversitelerin görece sayısı az ve toplumda etkisi sınırlı iken dergilerde yazarlık ve editörlük yaparak medyada isimlerini duyuran genç entelektüeller, savaş sonrası dönemde akademinin gerektirdiği prosedürleri sağlamadan akademiye geçiş yapmışlardır. Nathan Glazer, Irving Howe, Daniel Bell ve David Riesman gibi akademik kamusal entelektüellerin hiçbiri doktora tezi yazmamıştır. Kürsü sahibi olduktan sonra da geniş okuryazar kamuoyuna yönelik makaleler yazma ve akademinin dar sınırlarını aşma eğilimlerini terk etmemişlerdir. Sonrasında gelen 1940'larda doğan kuşak ise, tam anlamıyla akademikleşmiş olan ve entelektüel olmanın tek yolu olarak akademik kariyer planlayan nesildir. Bu bağlamda Daniel Bell'i temsil eden iç içe geçmiş kamusal kimliklerin, akademik kariyer ile entelektüel alan arasında geçişkenliğin mümkün olduğu müstesna bir döneme ait olduğunu vurgulamak gerekir.

Çağının önemli bir kamusal entelektüeli olarak Bell, "New York entelektüelleri" adıyla anılan, Doğu Avrupa kökenli yoksul Yahudi göçmen ailelerden gelen, New York Şehir Üniversitesi'ne (CUNY) giden ve Stalinizme karşı olan solcu öğrenci kuşağının bir üyesidir (Waters, 1996, ss. 11-26). Bu grubun İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan entelektüel yaşamında oldukça önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Dorman, 2000; Jumonville, 1991; Wald, 1987). Bell, aynı zamanda, eleştirel bir biçimde "Soğuk Savaş liberali" veya "NATO entelektüeli" olarak anılan entelektüellerden biri olmuştur. 1950'li yıllarda Raymond Aron, Arthur Koestler, Sidney Hook ve Daniel Bell'in aralarında olduğu aydın grubu Sovyetler Birliği tehdidine karşı ABD öncülüğünde Batı ülkelerinin sert bir tavır alması gerektiğini düşünerek bu doğrultuda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Öte yandan New York entelektüelleri adıyla anılan çevrenin 1970'li yıllardan itibaren neo-muhafazakâr bir hüviyet kazanması, Bell'in hayatı boyunca onaylamadığı bir etiketin, onun düşüncesi ve entelektüel mirası üzerinde kalıcı bir iz bırakmasına neden olmuş görünmektedir (Starr ve Zelizer, 2022, ss. 1-2).

Bell aynı zamanda geliştirdiği post-endüstriyel toplum kuramı nedeniyle çağdaş sosyoloji kanonuna dahil olmuş bir sosyologdur. Onun sosyoloji yapma biçiminde Weber, Marx ve Durkheim gibi klasik sosyologların geleneğini sürdürerek zamanın ruhunu anlama, böylece gelmekte olan sezmeyle yönelik muhayyileyi işe koşan bir perspektif söz konusudur. Kendi kuşağı arasında ileri sanayileşmiş toplumu nasıl anlamak ve tanımlamak gerektiğiyle onun kadar ilgilenen başka biri yoktur (Andersson, 2022, s. 242). Öte yandan günümüzün yapay zekâ, dijitalleşme ve veriye dayalı sosyal bilim anlayışı düşünüldüğünde, Bell'in sosyoloji yapma biçimi oldukça spekülâtif ve tartışmacı görünmektedir. Tarihçi olan oğlu David Bell'in tanıklığı, Bell'in çalışmalarının ampirik araştırma tarafından yönlendirilmediğine, aksine esas olarak diyalog ve tartışma zemini üzerine inşa edildiğine işaret eder. Bell'in hayatı boyunca fikirlerini

şekillendiren esas unsurun sürekli bir tartışma ortamı olduğuna dikkat çekerek kendisinin ilginç bir biçimde fikirlerin tartışılması açısından önemli bir mekân olarak görmediği üniversiteden bir kurum olarak hiç bahsetmediğinin altını çizer (Bell, 2022, ss. 48-52). Benzer şekilde Bell'i New York entelektüelleri çevresi bağlamında inceleyen güncel bir çalışma, Bell'in geliştirdiği fikirlerin ilgili entelektüel çevre içerisindeki tartışmaların ve diyalogun doğrudan bir sonucu olduğunu ortaya koyar (Neun, 2012).

Daniel Bell'in entelektüel mirasını değerlendirmenin verimli bir yolu, etiketlemelerden kaçınarak, metinlerini daha geniş entelektüel ve siyasal bağlamların içerisine yerleştirerek okumaktır. Onun çalışmaları denildiğinde takip edilmesi gereken eserler hakkında hiçbir şüphe yoktur: *The End of Ideology* (1960), *The Coming of Post-Industrial Society* (1973) ve *The Cultural Contradictions of Capitalism* (1976). Bu eserler içerisinde birtakım ortak motifleri yakalamak, Daniel Bell'in entelektüel mirasını bütüncül bir biçimde değerlendirebilmek için belirli bir odak sağlar. Bu çalışma, metinsel analiz yöntemini benimseyerek metinlerde inşa edilen söylemi açığa çıkarmayı hedeflemektedir (Fairclough, 2003). Sosyal bilimlerde özcülük ve temelcilik karşıtı bir metodolojiyle dil üzerinden inşa edilen söylemlerin gerçekliğe ulaşmada anahtar bir işleve sahip olduğu söylenebilir (Sayyid ve Zac, 1998, ss. 249-255). Bu nedenle çalışma, Bell'in metinler aracılığıyla ortaya koyduğu söylemi tarihsel bağlamda incelemeyi hedeflemektedir.

Bell'in metinlerinin takip ettiği entelektüel problem, Amerikan yüzyılı olarak kabul edilen geçtiğimiz yüzyılın yeni gelişmelerinin Avrupalı sosyal teorideki karşılığını soruşturmadır. Daha açık bir deyişle sosyal teoriye Amerikan gerçekliği penceresinden bakmak ve böylece teoriyi toplumsal gerçeklik karşısında sınavarak tadil etme ve doğmakta olan yeni toplumu anlama çabası söz konusudur. Bu makale Daniel Bell'in çalışmalarını toplumsal gerçeklik arayışı problemi etrafında incelemektedir. Daniel Bell çok iyi tanınan bir sosyolog ve entelektüel olmasına karşın sosyoloji müfredatlarında okutulan metinleri genellikle bağlamından kopararak tedavüle sokulmaktadır. Bir başka deyişle Bell'in ideal-tip kavramlarının ve fikirlerinin arka plandaki temel kaygısı, motivasyonu ve metodolojisi üzerinde yeterince durulmamaktadır. Bu çalışma, Daniel Bell örneğinden hareketle çağdaş sosyal teorinin coğrafi zemini olarak Avrupa ve Amerika bağlamı arasındaki farklılaşmaya dikkat kesilerek sosyolojik teorinin içine doğduğu toplumsal gerçeklikle ilişkisini gündeme getirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda ilk kısımda 1950'li yıllarda başlayan ideolojinin sonu tartışmalarına Bell'in Amerikan bağlamı çerçevesinde nasıl bir özgün katkı sunduğu tartışılacaktır. Post-endüstriyel toplum kuramının ele alındığı ikinci kısımda, teorik çerçeve ile Amerikan refah toplumu arasındaki ilişki irdelenecektir. Üçüncü kısımda ise, çağdaş kapitalizmin kültürel çelişkisi olarak ifade ettiği toplum ve kültür arasındaki kopukluk tezi ile Amerikan siyasi ve kültür tarihi arasında kurduğu irtibatlar tartışılacaktır.

1. İDEOLOJİNİN SONUNU MÜJDELEMEK: SOSYOLOJİK BİR FİKİR OLARAK AMERİKAN BAŞKALIĞI

Daniel Bell'in ilk önemli eseri olan *İdeolojinin Sonu*, 19. yüzyılın ideolojilerinin sonunu ilan eder. ABD'de ve Batı Avrupa ülkelerinde ekonominin hızla büyüdüğü ve genel olarak iyimser bir havanın hâkim olduğu 1950'li yıllarda, dünyayı değiştirme ve dönüştürme aracı olarak eski yüzyılın ideolojilerinin yeni gelişmeler ve refah toplumu karşısında tükendiğini ifade eder. Amerikan siyasetinde ikili merkez partinin liberal demokrasi, karma ekonomi ve refah devleti politikalarında ortak bir çerçeveye sadık olması sonucunda marjinal partilerin siyasi çekişmelerinin anlamsız hale geldiği ve Avrupa kökenli ideolojik aşırılıklar ile tutku siyasetinin, yeni refah toplumu içerisinde sürdürülebilir olmaktan çıktığı vurgulanır.

Kitabın ortaya çıktığı bağlam açık bir şekilde ortadadır. *İdeolojinin Sonu*, İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalizmin geleceğine dair entelektüeller arasında sürüp giden fikir tartışmalarının, Stalin örneğinde açığa çıkan reel sosyalizm pratiği bağlamındaki sorgulamaların ve eleştirilerin bir parçasını oluşturur. *İdeolojinin sonu* fikri, 1950'li yıllarda Arthur Koestler, Albert Camus ve Raymond Aron gibi Avrupalı entelektüeller tarafından dile getirilmiştir. Hatta İngiltere'de ve Almanya'da revaçta olan post-kapitalist toplum fikrinin ima ettiği yeni gerçeklik Amerika'ya *ideolojinin sonu* olarak aktarılmıştır. Bu bağlamda aralarında Seymour Martin Lipset, Daniel Bell, Edward Shils ve Nathan Glazer'in olduğu Amerikalı sosyal bilim çevresini 1950'li yıllarda Avrupalı yazarlarla buluşturan Kültürel Özgürlük Kongresi (CCF) ve CIA'nin finansörlüğünde oluşturulan uluslararası anti-komünist platform ilgili söylemin soğuk savaş boyutunu açık bir biçimde gösterir (Brick, 2006, ss. 162-164). Bu açıdan Bell'in iddiasının siyasi boyutu ve entelektüel bağlamı konusunda şüphe yoktur. Bell'in ilgili söyleme yönelik özgün katkısı, refah devleti programlarıyla radikalizmin soğurulduğuna yönelik 1950'li yılların perspektifini Amerikan siyaseti ve toplumsal gerçekliği bağlamında tartışmasıdır. O halde dolaşımda olan iddianın kendisinden ziyade onu nasıl temellendirdiği ve Avrupalı teoriler ile Amerikan gerçekliği arasındaki irtibatı nasıl ele aldığı meselesi önemlidir.

Kitabın kuramsal açıdan ele aldığı temel problem, Amerikan gerçekliği ile Avrupa kökenli sosyal teoriler arasındaki kopukluktur. Kitabın ilk kısmında sosyal ve siyasal teori bağlamında Amerikan gerçekliği ele alınırken, ikinci kısımda Amerika'ya özgü pratik toplumsal problemler tartışılır. Üçüncü ve son kısımda ise sosyalizmin Amerika'da niçin başarısız olduğu meselesi ele alınır. Kitap boyunca 1950'li yılların Amerikan toplumsal gerçekliğini kavramaya yönelik Avrupa kökenli teorilere, yaklaşımlara ve özellikle sosyalizme yönelik eleştirel bir perspektifin izleri sürülebilir. Bu bağlamda örneğin kitle toplumu teorileri perspektifinden Amerikan gerçekliğini açıklama çabası eleştirilir. Modernleşme ve sanayileşmenin kitle toplumuna yol açtığına yönelik eleştirilerin Katolik, varoluşçu ve aristokratik kökenlere sahip olduğunu vurgulayan Bell, Avrupa'nın imtiyazlı muhafazakâr

kesiminde yerleşmiş olan kitle korkusunun ve aristokratik kültürel geleneğin mevcut teorilere yol açtığını ifade eder. Siyasi bir deney olarak faşizmin ortaya çıkışı ve yükselişi kitle toplumu eleştirmenleri için eşsiz bir örnek olarak ele alınır. Bell'e göre Amerikan tecrübesi, Amerika'nın kitle toplumu olarak ele alınamayacağını gösterir. Çünkü Amerika'da faşizm ve komünizm ortaya çıkmamıştır (Bell, 2013, ss. 42-53). Beneton'un ifade ettiği gibi Amerikan devriminin Fransız devriminden farklı olarak ideolojik nitelikte olmaması, eski rejim ve düzenden bir kopuştan ziyade yeni bir ulus inşa ederek kısa sürede istikrarlı ve kalıcı bir siyasi rejim inşa etmesi Amerika'nın özgün tarihsel deneyimini gösterir. Amerika'da haklar ve çıkarlar temelinde şekillenen liberal siyasi rejimin güçlü ve kesintisiz bir gelenek olarak varlığı Avrupa tecrübesine dayalı muhafazakâr tezleri yalanlamaktadır (Beneton, 2011, ss. 79-83). İlgili tarihsel bağlamı dikkate alan Bell, aristokrasinin olmadığı ve eşitlikçiliğin kök saldırdığı bir toplumda, siyasi muhafazakârlığa dayalı eleştirilerin zeminiz olduğunu düşünür. Benzer şekilde kitle toplumu teorisinde aşırı bireycilik ve atomize toplum iddialarının Amerikan toplumsal gerçekliğinde karşılığının olmadığını ifade eder. Weber'in izinden giderek Amerika'nın gönüllülük faaliyetleri, dernekler ve sivil toplum örgütleri açısından dünyanın en örgütlü toplumu olduğunu vurgular (Bell, 2013, ss. 53-55). Böylece Avrupa geleneğine yaslanan teorilerin, farklı tarihsel koşullara dayanan Amerikan gerçekliğini açıklayamayacağını göstermiş olur.

Amerikan siyasi yapısı ve toplumsal gerçekliğine ilişkin dönemin önemli metinlerine odaklanarak tartışmayı yürüten Bell, bu çerçevede dönemin kültürel eseri olan ve radikal çevrelerde çok okunan C. W. Mills'in *İktidar Seçkinleri* (1956) adlı kitabını değerlendirir. Mills'in eseri Amerika'yı yöneten gücü elinde toplamış olan seçkinler üzerine bir çalışmadır. Bu eserin Marksist çevrelerde Amerika'yı anlatan bir el kitabına dönüşmesini ironiyle karşılayan Bell, kitabın yöntemi ve sonuçları itibarıyla anti-Marksist olduğunu söylerken önemli bir noktaya işaret eder. Gerçekten de Mills'in çalışması, Pareto ve Mosca ile başlayan elit teorilerinin bir devamı niteliğindedir ve aynı zamanda elitleri siyasi, ekonomik ve askeri elitler olarak ele almasında Weber'in izlerini görmek mümkündür. Bell'in temel eleştirisi, Mills'in söylemdeki coşku ve öfkesine rağmen çalışmasının durağan ve tarih dışı bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Mills konuyu sürekli olarak analiz başlatması gerektiği noktaya getirip bırakmaktadır. Kitabın temel tezleri havada asılı durmaktadır çünkü seçkinleri kurumsal konumlarına indirgeyerek somut siyasi analizden kaçınmaktadır. İktidar seçkinleri büyük kararlar alınırken ortaya çıkmakta ancak sosyal ve gündelik hayatın büyük bir bölümü göz ardı edilmektedir. Nihayetinde Mills iktidarın tarihsel boyutunu ihmal ettiği için siyasi ve toplumsal değişimleri kurumsal yapılara indirgeyerek tarih dışı bir soyutlama içerisine hapsolmaktadır (Bell, 2013, ss. 69-85). Bu eleştirilerin arka planında Amerika'nın değişime açık liberal bir siyasi sisteme sahip olduğu inancı yatmaktadır. Bu bağlamda Bell, Amerikan gerçekliğini soyut bir seçkinler teorisi çerçevesinde dondurmak yerine tarihsel bağlamda değişimini izlemek gerektiğini düşünür.

Amerikan toplumsal yapısını ve Amerikan milli karakterini ele alan dönemin iki güncel çalışması olarak Max Lerner'in "Bir Uygurlık Olarak Amerika" (1957) ile Harold Laski'nin "Amerikan Demokrasisi" (1948) adlı kitaplarını tartışan Bell, iki metni de ayrı ayrı eleştiriye tabi tutar. Amerikan toplumunun Marksist bir analizini yapan Laski'nin temel yanılığışı, Amerikan tarihinin Avrupa tarihini izleyeceği varsayımdır. Bu hatalı varsayım, 1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca sosyalistlerin Amerikan siyasetindeki gelişmeleri yanlış yorumlamalarına yol açmıştır. Öte yandan efsane, normlar, kültür ve karaktere odaklanan Lerner'in analizi, Amerika'ya özgü olanı sosyal antropolojinin diliyle anlamaya çalışsa da Bell'e göre bunda başarısız olmuştur. Amerika'nın sırrını çözmeye çalışan tarih üstü bir karakter analizi yapmak yerine belirli bir tip karakterin tarihsel süreçte ortaya çıkışını çözümlenmek gerektiğini düşünen Bell, nedensellik zincirine dayalı orta ölçekli ampirik sınamalar ile karşılaştırmalı tarihsel araştırmalar yapılmasının elzem olduğunu vurgular (Bell, 2013, ss. 123-129). Böylece metodolojik olarak, Amerika'yı Avrupa ile karşılaştırarak inceleyen ve Amerikan istisnaiği fikrinin mucidi olan Tocqueville'in (2022) takipçisi olduğunu göstermiş olur.

Bell'in ideolojilerin sonunun geldiğini ilan ettiği temel argümanı kendi kuşağına yönelik eleştirel bir değerlendirmeye dayanır. Kendisinin de içinde yer aldığı sosyalist mahfilleri 1930'lu, 1940'lı ve 1950'li yıllar boyunca çıkardıkları dergiler üzerinden analiz eder. Her kuşağın bir düşman imgesiyle savaştığını ifade ederek 1920'lerde dadaistler ve nihilistlerin burjuva ahlakıyla mücadele ettiklerini, 1930'ların radikallerinin ise kapitalizmle, faşizmle ve Stalinizmle savaştıklarını ifade eder. 1950'li yılların problemi, bu açıdan, artık savaşılan düşmanın kalmamasıdır. Otuz kuşağının Amerikan kültürü açısından "yuvaya dönen mirasyedi çocukları" olduğunu ifade ederek 1930'lardaki devrimci coşkunun New Deal ve refah devleti programları tarafından sönmüldüğünü ve bu kuşağın bir masumiyet kaybı yaşadığını vurgular. Sonraki 1940'lı yılları dönemin öne çıkan dergisi "Politics" üzerinden değerlendiren Bell, derginin öne çıkan temasının gayri şahsileşme olayı olduğunu ve modern siyaseti bütünüyle suçlayıcı bir tarza sahip olduğunu ifade eder. Hâlbuki Anglosakson bağlam içerisinde siyasetin menfaatleri uzlaştırma ile ilgili medeni bir seyir izlediği, fakat derginin Avrupa deneyimine odaklandığı için bunu göz ardı ettiği vurgulanır. Aşırı ideolojilerin ve uçların birbiriyle çatıştığı Avrupa'nın kaotik politik deneyiminin Amerikan siyasal gerçekliğine nüfuz edemeyeceğini ifade eder. 1950'li yıllarda ise "Dissent" adlı radikal sosyalist dergiye odaklanan Bell, bu derginin eski Troçkistler tarafından solun parçalanmasına bir tepki olarak ortaya çıktığını ifade eder. İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'da Avrupa'nın aksine komünist entelektüellerin kalmamış olması ve solcu entelektüellerin refah devletiyle birlikte ülkeleriyle gurur duymaya başlamaları, "Dissent" dergisi çevresinde radikalizmin savunusuna yol açmıştır. Bu derginin herhangi bir yenilik getirmediğini düşünen Bell, dergideki tek temanın Amerika'nın bir kitle toplumu olarak eleştirisi olduğunu

vurgular. İlgili dergilerin ele aldıkları temalar aynı zamanda sosyalist mahfillerin Amerika'yı Avrupa tecrübesi bağlamında değerlendirdiklerini gösterir. Bell'in metinleri, bu açıdan, kendi çevresinde dönen tartışmalara birer yanıt niteliğindedir.

İdeolojinin sona erdiği tezi, sosyalizmin Amerikan siyasetinde ve toplumunda özgün başarısızlığına ilişkin bir değerlendirme olarak görülebilir. Çünkü kitap boyunca ideoloji olarak ifade edilen esas olarak sosyalizm, siyasi gelişmeler ve toplumsal gerçeklik açısından tartışılan ülke ise Amerika'dır. Geçtiğimiz yirminci yüzyıl boyunca en gelişmiş kapitalist ülke olarak ABD'de niçin Avrupa'daki muadilleri gibi güçlü bir sosyalist partinin veya kitlesel emek mücadelelerinin olmadığı meselesi tartışılmıştır. Bu bağlamda Bell'in eseri, Sombart'ın 1906 yılında yazdığı ve 1976 yılında İngilizceye tercüme edilen "Niçin Birleşik Devletler'de Sosyalizm Yok" adlı çalışması ile başlatılabilecek özel bir literatüre eklenmektedir (Sombart, 1976; Lipset, 1977; Karabel, 1979). Ancak Bell ilgili literatürden farklı olarak Amerika'da sosyalizmin başarısızlığı vakası üzerinden çağın ruhuna ilişkin genelleyici bir tahlil yapmaktadır. Batı dünyasında ideolojilerin artık tükendiği ve genç kuşak entelektüellerin bilim, üniversite veya sanat alanlarında kendilerini ifade etmenin yollarını aradıklarını vurgulamaktadır (Bell, 2013, s. 443). Offe'nin tasnifine göre Amerika'ya seyahat eden Tocqueville, Weber ve Adorno gibi Avrupalı sosyal bilimciler, Amerika'yı Avrupa ile ilişkisi bağlamında zamansal olarak ileride veya geride, normatif açıdan ise iyi veya kötü bir model olarak değerlendirmektedirler (Offe, 2013). Bu tasniften hareketle Bell'in kabaca Amerika'yı Avrupa'nın ilerisinde ve olumlu bir örnek olarak değerlendirdiği, bir başka deyişle Amerika'nın Avrupa modernliğinin takipçisi ve onun en gelişmiş versiyonu olduğu inancını paylaştığı söylenebilir. Amerikan istisnailiği fikrinin, Avrupa'nın iç sorunlarından uzaklaşma ve geleneksel izolasyon arayışının ötesine geçerek emperyal siyasal tasarımlara ilham olmasının kaynağını da burada aramak gerekir. Amerikan toplumsal gerçekliğinin özgünlüğü, onun ilk 'modern ulus' olarak öne çıkarılmasını ve demokrasi, kalkınma, özgürlük ve refah idealleri için tüm dünyaya öncü bir rol model olması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Bell'in radikal ideolojilerin tükenişine Amerikan refah toplumunun gerçekliğinden bakarak karar vermesi, Amerikan gerçekliğini tüm dünyanın geleceğinden haber veren bir vaka olarak ele aldığı anlamına gelir. O halde herhangi bir hadise Amerika'da gerçekleşmişse, diğer Batılı ülkelerde de vuku bulması yalnızca bir zaman meselesidir.

Bell'in ideolojilerin sonunun geldiğini müjdelemesi, onun teknokratik bir siyaseti onayladığı şeklinde tartışmalara konu olmuştur (Starr ve Zelizer, 2022). Gerçekten de Bell'in anlatım tarzından hareketle Amerikan toplumunda siyasetin artık içsel sınıf çatışmalarından ziyade Rusya ile karşıtlık üzerinden şekillendiği tespitini yaparken durumdan memnun olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu açıdan kitabın temel iddiasının olmasını istediği şeye gerçeklik atfetme anlamında bir tür hüsnü zan içerdiği söylenebilir. Bell'in dış

politikada Rusya'ya karşı daha sert bir tavır sergileme konusunda soğuk savaş pozisyonu almış bir entelektüel olduğu bu bağlamda unutulmamalıdır. Öte yandan ilginç olan husus, Bell'in 1950'li yılların Amerikan siyasetindeki değişimi inceleyen makalesinde, senatör McCarthy'nin ismiyle özdeşleşen komünist cadı avı uygulamalarını Amerikan siyasetinin geleneksel yapısının bozulmasının bir semptomu olarak değerlendirmesidir. Bell'e göre ABD'de 1950'li yıllarda siyaseti yönlendiren geleneksel üçlü yapı olarak ikili parti sistemi, sıradan insanların görüşlerine başvuran popülist gelenek ve menfaat gruplarının rolü açıklayıcı gücünü kaybetmiştir. McCarthy'nin başlattığı cadı avının, güç aldığı yeni Amerikan sağının eski geleneksel yapıyla açıklanamayacağı, refah döneminde yeni zenginlerin statü korkusundan kaynaklı olarak geliştirdikleri agresif siyasetin bu durumun oluşmasında etkili olduğunu vurgular. Böylece refah ve zenginliğin toplumsal sorunları çözeceği inancının naifliğini göstererek refah düzeyi ve sosyal statüsü yükselen grupların statüsü düşen gruplar kadar siyasi olarak ateşli ve kaygılı olabildiklerini vurgular (Bell, 2013, ss. 130-139). Bell'in 1950'li yıllarda yeni yükselen sağ analizi, refah programları ve ekonomik gelişme sayesinde ideolojilerin sona erdiği ütopyik teknokratik düzen konusunda ihtiyatlı olduğunu gösterir. Ancak buna rağmen, dönemin politik bağlamı ve yazarının dahil olduğu entelektüel çevrenin etkisi nedeniyle 'ideolojinin sonu' kavramı, refah devleti dönemine ait bir tür Soğuk Savaş klişesi ve teknokrasî arayışı olarak hafızalara kazınmıştır (Andersson, 2022, s. 242).

İdeolojinin sonu tezinin, ileri sanayileşmiş Batılı refah toplumların ötesinde Batı-dışı toplumlara da teşmil edilebilecek evrensel bir iddia taşımadığını vurgulamak gerekir. Bu bağlamda dönemin yaygın paradigması olarak kabul edilen modernleşme kuramının Batı ve Batı-dışı toplumlar açısından ifade ettiği anlamı hatırlamak gerekir. Modernleşme kuramı, ileri sanayileşmiş modern toplumların geleceği hakkında herhangi bir şey söylemez çünkü Batı'nın ileri ülkelerinin varılacak nihai yere ulaştıkları kabul edilmiştir. Bugünden hoşnut olmak, geçmiş hakkında iyimser olmaya ve bu geçmişin Batı dışı toplumlar için de açıklayıcı olduğu düşüncesine yol açmaktadır. Bu nedenle Batılı ülkelerin geçmişleri, geleneksellikten modernliğe geçmek için mücadele etmeyi sürdüren Batı-dışı toplumların gelecekleri bakımından önemli hale gelmiştir. Böylece modernleşme kuramı Batı dışı toplumlarda değişimi, Batılı ülkelerde ise statükonun korunmasını salık verir (Huntington, 1971, s. 292). Modernleşme kuramının Batı-dışı toplumlarda değişim vurgusuna paralel olarak Bell, kitabın son kısmında, Avrupalı evrensel ideolojilerin tükenirken Afrika'da ve Asya'da modernleşme, sanayileşme ve kalkınma gibi pratik ihtiyaçlardan beslenen üçüncü dünya ideolojilerinin yükselişe geçtiğini ifade eder. Bu bağlamda yeni fikirlerin ve orijinal arayışların artık üçüncü dünyadan gelebileceğini vurgular (Bell, 2013, s. 442). Bu açıdan Bell'in kehanetinde, ilgili dönemin iyimser haleti ruhiyesinin bir yansıması olarak Batı'da statükoya, Batı-dışı bağlamda ise değişime işaret eden modernleşme paradigmasının izlerini görmek

mümkündür. Bir sonraki çalışmasında ise Batılı refah toplumlarının toplumsal değişimi post-endüstriyel toplum kuramı bağlamında ele alınmaktadır.

Kitaba yönelik eleştirilere cevap verme ihtiyacı hisseden Bell, kitabın yayınlanmasından 28 yıl sonra uzun bir yazı kaleme alarak ideolojinin sonu teziyle çelişkili görünen olayları ele alır. Bu olaylardan en önemlisi, radikalizmin ve öğrenci hareketlerinin 1960'lı yıllardaki yükselişidir. 68 hareketini ele alan Bell, bu olayın siyasi nitelikli olmaktan ziyade kültürel ve belirli bir kuşağa özgü bir hadise olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Radikal öğrenci hareketlerinin somut bir siyasi programa dönüşmemesi, Bell'e göre, ilgili kuşağın beslendiği entelektüel kaynakların temel olarak kapitalizme karşı iktisadi veya programlı bir öneri yerine kültürel eleştiri düzleminden konuşmalarından kaynaklanır. Eleştirilerin entelektüelin soyut ve dışa kapalı iç dünyasının bir ürünü olduğunu, pozitif ve somut siyasi program önermediğini ifade eder (Bell, 2013, ss. 474-484). Bu bağlamda Bell'in yeni solun kültürel yönelimine yönelik eleştirisinin Marksizmin kendi içinde de tartışma ve eleştiri konusu olduğunu vurgulamak gerekir. Bottomore'un (2016) Frankfurt Okulu'nu tarihsel maddeci yöntemi devre dışı bırakan ve mevcudun felsefi toplumsal eleştirisini sunan perspektifini Marksist açıdan kritik etmesi veya Perry Anderson'un (2019) kültürel ve estetik konulara yoğunlaşan Batı Marksizminin teori ile pratiği buluşturan devrimci gelenekten uzaklaştığına yönelik tespiti, Bell'in kültürel sol eleştirisinde yalnız olmadığını gösterir. Ancak diğerlerinden farklı olarak Bell'in yeni solun kültürel açılımına tepkisi kültürün muhafazakâr yorumunu sahiplenme şeklinde karşımıza çıkar. Kapitalizmin kültürel çelişkilerine yoğunlaşan son çalışmasında bu tutumu kültür tarihi ve Amerikan toplumsal yaşamı bağlamında tartışılacaktır.

2. POST-ENDÜSTRİYEL TOPLUM KURAMI VE AMERİKAN REFAH TOPLUMU

Bell'in ikinci önemli eseri olan *Post-endüstriyel Toplumun Gelişi* çağdaş sosyoloji kanonu içerisinde yer edinmesini sağlamıştır. Bugün içinde yaşadığımız çağdaş toplumları betimlerken kullanılan ifadelerden biri olan post-endüstriyel kavramının mucidi olmasa da popülerleşmesini sağlayan kişi Bell olmuştur. Post-endüstriyel toplum kavramı da ideolojinin sonu fikri gibi esasında Daniel Bell'e ait orijinal kavramlar değildir. Bell'in post-endüstriyel toplum fikrinin gelişiminde Fransız sosyologlar Raymond Aron ve Alain Touraine ile Çekoslovak planlamacı ve sosyolog Radovan Richta'nın çalışmalarının etkili olduğu bilinmektedir. Bell'in kendi kuşağı arasında, Avrupalı sosyal bilim geleneğiyle irtibatı ve bağlantıları en güçlü olan sosyal bilimcilerden olduğunu hatırlamak gerekir. Bu bağlamda Avrupalı sosyologlardan ilham alarak onların teorileri ve kavramlarını kendi gerçekliğine uyarlaması, Andersson'un ifadesiyle bir "fikir simsarı" ve "uluslararası arabulucu" rolüne sahip olması Daniel Bell'e özel bir vizyon kazandırmıştır. İlgili dönemde liberal ve Marksist sosyal bilimciler arasında

endüstriyel toplumun geleceğine yönelik entelektüel tartışmaların aktif bir katılımcısı olarak Bell, gelecek araştırmalarının kurumsallaşmasında vakıflar, uluslararası enstitüler ve entelektüeller arasında oynadığı arabulucu ve danışman rolü nedeniyle önemli bir konumda yer almıştır (Andersson, 2022, ss. 243-244).

Post-endüstriyel toplum kavramı ile ideolojinin sonu fikri dönemin ve çağın analizini içermeleri açısından, bir başka deyişle büyük resmi sunmaya yönelik bir girişim olmaları açısından da oldukça benzerdir. İkisi de geçmişin sanayi toplumunun 20.yüzyılda yaşanan gelişmeler sonucu neye dönüştüğünü anlama ve bu dönüşümün teorik olarak nasıl kavranabileceğine yönelik bir çabanın ürünüdür. Nitekim Bell'in sosyoloji yapma biçimi sosyal öngörü (*social forecasting*) olarak adlandırılmaktadır. Bell'e göre sosyolojik teori toplumsal eğilimleri öngörebilecek kapasitede olmalıdır. Bu nedenle sosyolojisinin temel amacı toplumsal çözümleme yapmaktır (Poloma, 1993, ss. 324-338). Aşırı genellemeci bir tarz, uzun denemelerden oluşan metinler ve tartışmacı üslubu Bell'in aynı zamanda gazeteci kökenli ve kamusal entelektüel kimliğini göstermektedir. Yukarıda zikredilen benzerliklerden daha önemli bir ortak nokta ise, post-endüstriyel toplum ile ideolojinin sonu kavramları farklı içeriklere ve iddialara sahip olsalar da nihayetinde refah devleti programı bağlamında kapitalizm ile sosyalizm çatışmasının önemsizleştiği yeni bir durumla karşı karşıya olduğumuzu ima ederler. Bu bağlamda toplumsal organizasyonların teknik ve ekonomik zorunluluklarının siyasal ideolojilerden daha etkili olduğuna işaret ederek teorik bilginin ve uzmanlığın kritik önem kazandığı bir tür teknokratik yönetimin doğmakta olduğu vurgulanır. Bell'in *İdeolojinin Sonu* kitabında yer alan Amerika'da aile kapitalizminin parçalanmasını tartıştığı makalesi, uzmanlık bilgisine sahip mühendis ve teknisyen yöneticilerin önem kazandığı ve mülkiyet ile yöneticiliğin ilk kez farklılaştığına yönelik vurgusuyla post-endüstriyel toplum kuramı analizinde geliştireceği tezlerin habercisi niteliğindedir (Bell, 2013, ss. 61-68). Bu açıdan ulaştıkları sonuçlar itibariyle aynı yöne bakan metinler olarak değerlendirilebilirler.

İki kavramın sahip olduğu süreklilik unsurları baskın olsa da aralarında ciddi farklılıklar söz konusudur. Post-endüstriyel toplum kavramsallaştırması ampirik verileri kullanma, analitik bir çerçeve sunma ve çağdaş sosyolojinin teorik birikimini yansıtması açısından daha başarılıdır. Nitekim post-endüstriyel toplum kavramının, ideolojinin sonu fikrine göre daha kalıcı olduğu ve çağdaş sosyoloji teorileri içerisinde kendisine saygın bir yer edindiği söylenebilir. Tam da bu nedenle Bell'in post-endüstriyel toplum kuramında öngördüğü pek çok gelişmenin gerçekleşmemiş olmasına rağmen kavramın işaret ettiği endüstri sonrası geniş bağlamın önemini koruması, eserin çağdaş klasik olmasına yol açmıştır.

Post-endüstriyel toplum kavramını bir ideal-tip olarak düşünmek gerekir. Kavram bütün ileri sanayileşmiş toplumları detaylı olarak tanımlamaktan ziyade post-endüstriyel toplum üzerine tartışma ve

araştırmaları teşvik etmek için tasarlanmış bir iskelet taslak ve mantıksal inşa huyiyetindedir (Slattery, 2007, s. 464). Dolayısıyla post-endüstriyel toplum fikri gelecekte sanayi sonrası toplumun ortaya çıkacağına dair bir tahminden ziyade ortaya çıkmakta olan özellikler üzerinde temellenen spekulatif bir kurgudur. Gelişmiş Batı toplumlarındaki sosyal tabakalaşma yapısı ve toplumsal düzenin yeni eksenlerini tanımlayan bir paradigma ve toplumsal çerçevedir. Bu bağlamda ileri sanayileşmiş toplumları bütünüyle kapsayıcı bir iddia içermez. Toplumların tek bir sistem olarak analiz edilebilecek kadar bütünleşmiş olmadığını vurgulayarak post-endüstriyel teriminin toplumun yalnızca teknik-ekonomik alanını kapsadığını ifade eder (Bell, 1973, s. 114). Bu bağlamda teknolojik ve ekonomik alandaki değişimlerden hareketle ileri sanayileşmiş toplumların 19.yüzyılda endüstri öncesi toplumdan endüstri toplumuna geçiş sürecine benzer bir süreçten geçtiklerini ortaya koymaya çalışır.

Post-endüstriyel toplum teorisi, temelde, maddi toplumsal yaşamdaki değişimlere göre üçlü bir değişim aşaması dizisi varsayımına dayanır. Marksist tarih anlayışındaki feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm yerine bu aşamalar pre-endüstriyel, endüstriyel ve post-endüstriyel toplumlardır. Bu ideal-tip kavramların her biri kendine özgü bir mantığa sahiptir. Pre-endüstriyel toplumda doğadan kaynakları dönüştürmeye dayalı iktisadi etkinlik uğraşı ve doğa ile i içe geçmiş bir yaşam söz konusudur. Avcı-toplayıcı toplumlar ve geleneksel tarım toplumlarının dahil olduğu endüstri öncesi toplumsal dünyada avcılık, çiftçilik, balık tutma, ormancılık, madencilik gibi birincil sektör faaliyetleri iktisadi etkinliklere hkimdir. İktisadi etkinliğin verimliliği doğa, coğrafya ve iklim şartlarına göre değişir. Teknoloji kullanımı oldukça sınırlı düzeydedir. Endüstriyel toplum ise insan-makine ilişkilerini merkeze alan, doğal çevreyi teknik çevreye dönüştürmek için enerji kullanan bir toplumdur. İktisadi etkinlik imalat sanayine ve hammaddenin işlenmesi sürecine odaklanır. Bu bağlamda önemli meslekler mühendislik ve yarı-vasıflı fabrika işçisidir. Makineleşme ve mesleki farklılaşma uzmanlaşma, hiyerarşi ve karmaşık bürokratik örgütlenmeye yol açar. Makine teknolojisinin etkisiyle endüstri toplumunda üretim artışı, verimlilik ve kr maksimize edilir. Bireylerden ziyade rollerin ön planda olduğu hiyerarşik ve örgütlü bir tabakalaşma sistemi vardır. Son olarak post-endüstriyel toplum temelde bir hizmet toplumdur. Bu toplum tipinde ulaştırma, ticaret, finans, sağlık, eğitim, araştırma gibi hizmet sektörüne dahil edilebilecek iktisadi etkinlikler ön plandadır. Bu bağlamda insanlara ilgili hizmetleri sunan bilim insanları, profesyoneller ve teknisyenler önemli hale gelmiştir. Enformasyona dayalı post-endüstriyel toplum tipinde teorik bilgi stratejik bir boyut kazanır. Bell'in toplumsal değişim analizinde bu üç kavram oldukça önemlidir. Ancak bu toplum tiplerinin birer ideal tip olduğu ve soyutlama amacına matuf olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Bir toplum tipinden diğerine geçilirken eski toplum tipine atfedilen özellikler varlıklarını sürdürmeye devam eder. Örneğin endüstri toplumunda geleneksel çiftçilik ve hayvancılık faaliyetleri devam ettiği gibi endüstri sonrası toplumda da

endüstriyel faaliyetler devam eder. Bu noktada ilgili faaliyetlerin sayısal oranları ve buna paralel olarak toplumdaki önemleri değişmektedir.

Endüstriyel toplumdan post-endüstriyel topluma geçiş sürecinde, Bell'e göre, beş önemli değişiklik gerçekleşir. İlki, mal üreten bir ekonomiden hizmet ekonomisine geçiştir. İkincisi profesyonel ve teknik sınıfın üstün hale gelmesidir. Mavi yakalı endüstriyel mesleklerden beyaz yakalı profesyonel ve teknik mesleklere, işçi sınıfı ağırlıklı bir toplumdaki orta sınıf ağırlıklı bir topluma geçiş söz konusudur. Bu ilk iki unsur toplumun mesleki ve sınıfsal yapısı ve ekonomik sektörlerle ilgilidir. Üçüncü olarak, inovasyon kaynağı ve kamu politikası formülasyonu olarak teorik bilginin merkezi hale gelmesidir. Dördüncüsü, teknolojinin kontrolü ve teknolojik değerlendirmeye dayalı bir gelecek yönelimidir. Beşinci olarak karar alma süreçlerinde yeni bir entelektüel teknolojinin yaratılmasıdır (Bell, 1973, s. 14). Son üç unsur doğrudan teknoloji ve bilgiyle ilişkilidir. Bu bağlamda post-endüstriyel toplumun aynı zamanda bir enformasyon toplumu olduğunu vurgulayan Bell, bilim ve teknoloji arasındaki yakın güncel ilişki nedeniyle yenilik kaynaklarının giderek daha fazla araştırma ve geliştirmeden türetildiğini ve ayrıca toplumda ekonomik faaliyetin giderek fazla enformasyon alanına kaydığını belirtir (Bell, 1973, s. 212). Kısaca post-endüstriyel toplum hizmet ekonomisine dayalı, profesyonel ve teknik mesleklerin hâkim olduğu, teorik bilginin ve teknolojinin merkezi öneme sahip olduğu, buna paralel olarak bilgiyi elinde tutanların politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde etkin olacağı yeni bir bilgi sınıfının yükselişini öngören bir toplumdur.

Post-endüstriyel toplumun özelliklerine ayrıntılı bir biçimde bakıldığında, kavramın analitik bir kurgu olduğu vurgulansa da Amerikan refah toplumunun gelmekte olan yeni toplum tipinin öncüsü olarak değerlendirildiği görülmektedir. Nitekim Bell'in 1950'li yılların sonunda Avusturya'da bir seminerde ilk kez kullandığı post-endüstriyel toplum kavramı üzerine 1962 yılında yazdığı uzun metne "Post-Endüstriyel Toplum: Birleşik Devletler ve Ötesine Spekülatif Bir Bakış" başlığını koyması ABD'nin kuramdaki özel rolünü gösterir (Waters, 1996, s. 106). Ayrıca kitabın önsözünde Amerika'yı tekil örneklem birimi olarak ele aldığını çünkü post-endüstriyel değişim süreçlerinin Amerikan toplumunda daha gelişmiş ve görünür hale geldiğini ifade eder (Bell, 1973, ss. 2-5). Kitap boyunca post-endüstriyel toplum kavramı ile Amerikan toplumsal yapısına dair nicel verilerin iç içe geçmesinin nedeni budur.

Post-endüstriyel toplumun temel özelliği, çalışan nüfusun sektörel dağılımında hizmet sektörünün birinci sıraya yerleşmesidir. İlgili dönemin Uluslararası Çalışma Örgütü verilerini değerlendiren Bell, dünyada yalnızca Amerika'da toplam istihdamın yarısından fazlasının hizmet sektöründe olduğunu ve gayrisafi yurtiçi hasılanın yarısından fazlasını oluşturduğunu vurgular. ABD'de çalışan nüfusun %60'ı hizmet sektöründedir ve bu oran her geçen yıl artmaktadır. Endüstri toplumunda üretim artışına paralel olarak ulaşım ve dağıtım gibi tali yardımcı sektörlerin gelişerek hizmet sektörünün

büyüdüğünü ifade eden Bell, post-endüstriyel toplumda ise ondan farklı olarak hizmet sektörünün bankacılık, finans, sigortacılık, emlak, iletişim, sağlık, eğitim, araştırma geliştirme ve hükümet işleri olmak üzere çeşitlenerek genişlediğini belirtir. Böylece üniversitelerde, araştırma şirketlerinde ve hükümet memurluklarında yeni entelektüel sınıfın geliştiğini ifade eder (Bell, 1973, s. 15).

Post-endüstriyel toplumu tanımlamanın ikinci yolu, mesleki dağılımda profesyonel ve teknik sınıfın hâkim hale gelmesidir. Hizmet sektörünün genişlemesinin doğal bir sonucu olarak ofis işlerinin artması, eğitim ve araştırma hizmetlerinin genişlemesi ve hükümete dayalı işlerin genişlemesiyle birlikte beyaz yakalı meslekler de yükselişe geçerler. Bu bağlamda ABD’de uygarlık tarihinde ilk kez 1956 yılında beyaz yakalı işçi sayısının mavi yakalıları geçtiği bir durum oluşmuştur. Amerikan ekonomisindeki istihdam verileri profesyonel ve teknisyen sınıfın artan önemini ve hâkimiyetini göstermektedir. 1940’lı yıllarda profesyonel ve teknik işlerde çalışanların sayısı 3,9 milyon iken, 1960’lara gelindiğinde bu sayı 8,6 milyona yükselmiştir. Son 20 yılda ABD’de profesyonel ve teknik sınıf iki kattan fazla büyürken, bilim insanları ve mühendisler de çalışan nüfus içerisinde üç kat büyümüştür (Bell, 1973, ss. 16-17). Nihayetinde post-endüstriyel toplum kuramı açısından ABD’nin ekonomik göstergeler bakımından öncü bir model olarak işlevsel kılındığı söylenebilir.

Post-endüstriyel toplumun karakteristik özelliğini ortaya koyan, Bell’in kavramsallaştırmasıyla “eksensel ilkesini” oluşturan en temel unsur ise teorik bilginin merkeziliğidir. Endüstri toplumu mamul mal üretimi için makinelerin ve insanların koordine olduğu bir örgütlenmeye sahip iken, post-endüstriyel toplum yenilik ve değişim amacıyla bilgi etrafında organize olur. Bu bağlamda kimya endüstrisi örneğinde karşımıza çıkan bilim ve teknoloji arasındaki daha önce hiç olmadığı kadar yakın ve doğrudan ilişki, iki dünya savaşının ve nükleer bombaların etkisi, ekonominin çeşitli sektörlerinde araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artan önemi, elektronik ve bilgisayar gibi teorik bilim temelli endüstrilerin imalat sektörüne baskın hale gelmesi gibi çok sayıda gelişme teorik bilginin stratejik olarak merkezi öneme sahip olmasına yol açar (Bell, 1973, ss. 20-26). Bu bağlamda elektriğin seri üretimde kullanılmasıyla başlatılan ve üretimde otomasyon için elektronik ve bilgi teknolojilerinin etkin şekilde kullanımını içeren üçüncü sanayi devrimi süreçlerini hatırlamak gerekir. Nitekim Bell post-endüstriyel toplumun aynı zamanda bir enformasyon toplumu olduğunu vurgulayarak değişimin motoru olarak bilgisayarı temel alır.

Bell’in ileri sanayileşmiş toplumlar için öngördüğü post-endüstriyel toplum ve enformasyon toplumu teorileri literatürde çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Temel tartışma, endüstri sonrası toplum kavramının iddia ettiği gibi endüstri toplumundan kopuşu temsil eden yeni bir toplum tipinin gelişip gelişmediği ve insanlık tarihinde endüstrileşmenin yol açtığına benzer şekilde yeni bir evreye geçilip geçilmediği konusundadır. Bu bağlamda Bell’in post-

endüstriyel toplum kuramı bağlamında toplumsal çerçeveye dair öngörülerini eleştirilmektedir. Sınıf çatışmasının halen önemini koruması, mavi yakalı ile beyaz yakalı işçiler arasında farklılığın giderek azalması, beyaz yakalı işlerin vasıfsızlaşması ve tüm mesleklerde profesyonelleşmenin sulandırılması, yeni iş olanaklarının bilgiye dayalı sektörlerden ziyade hizmetler ve perakende ticaret alanlarında oluşması ve yeni bir bilgi sınıfının oluşacağı beklentisinin boşa çıkması, Bell'in iyimser post-endüstriyel toplum tablosunu yalanlamaktadır (Akarçay, 2017, ss. 18-19).

Aslında bakıldığında enformasyon toplumu, post-fordizm, post-endüstriyel toplum, neoliberal veya post-modern toplum kuramlarının hepsi aynı geçiş sürecini yorumlamak üzere aynı bağlamlarda ortaya çıkmışlardır ancak çerçeveleri farklıdır. Enformasyon toplumu kuramı Batı düşüncesinde liberal ve ilerlemeci gelenekle uyumlu, ideolojik tayfin ortasında ve pozitivistlerin çizgisini sürdüren bir yaklaşıma sahiptir. Bu bağlamda enformasyon toplumu söyleminin enformasyon devrimini yapan kapitalistlere hizmet ettiğini öne süren ve enformasyon teknolojilerinin politik ve ekonomik bağlamına vurgu yapan eleştirel bir perspektif söz konusudur. İlgili eleştirel söylem enformasyon teknolojilerinin var olan politik ve ekonomik çerçeveleri güçlendirdiklerini ve eşitsizlikleri derinleştirdiklerini vurgular. Bu bağlamda araçlar ve teknikler değişse de kapitalist sanayi toplumunun ana hedefleri ve amaçlarının aynı kaldığı ifade edilir (Kumar, 2010, ss. 27-54).

Bell'in post-endüstriyel toplum analizinde hatalı öngörülerine bakıldığında, şimdi ve yakın geçmişteki gelişmeleri ve eğilimleri geleceğe yansıtma eğilimi anlamında güncellik önyargısının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bell'in çalışması, İkinci Dünya Savaşı sonrası sürekli büyüyen bir dünya ekonomisine paralel olarak sosyal refah devleti programlarıyla ekonomik eşitsizliklerin azaldığı kapitalizmin altın çağı olarak anılan bir dönemin izlerini taşır. Bu dönemi özel tarihsel koşulların bir ürünü olarak değerlendirmek yerine sosyal gelişim evresinin doğal bir parçası olarak kavradığında yakın geçmişin eğilimleri hatalı biçimde geleceğe yansıtılır. Tam da bu nedenle Bell sosyal planlama ile devlet müdahalesinin büyüyeceği, piyasaların rolünün azalacağı, ekonomik eşitsizliklerin azalarak orta sınıfın genişleyeceği, teknolojinin devlet tarafından planlanacağı ve teorik bilgiyi elinde tutan yeni bir uzman sınıfın geleneksel elitler karşısında güçleneceği bir toplumsal yapı öngörür. Ancak 1980'li yıllardan itibaren kitlelerin yaşadığı refah kaybı, her alanda eşitsizliklerin artması, ekonomide devlet müdahalesinin azaltılması ve büyük teknoloji devlerinin tekel haline gelmesiyle birlikte enformasyonun sermaye sınıfını daha güçlü hale getirmesi gibi çeşitli gelişmeler post-endüstriyel dönüşüm sürecinin Bell tarafından öngörülemeyen trajik sonuçlarını gösterir. Bu bağlamda Bell'in çalışması normatif bağlamda sosyal demokrat liberalizmin kaybolan gündemini hatırlamak ve bu gündemi geri kazanmaya çalışmak için bir imkân olarak görülebilir (Starr, 2022, ss. 163-190). Nihayetinde 1970'li yılların ortasında sistemin krize girmesiyle birlikte iyimser gelecek vizyonları yerini karamsar

perspektiflere bırakır. Bell'in kapitalizmin krizini ele alan son çalışması bu dönüşümü yansıtır.

3. KAPİTALİZMİN KÜLTÜREL ÇELİŞKİSİ VE AMERİKAN TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ

Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri çağdaş kapitalizmde kültür ve toplum arasındaki bağların koptuğu tezine dayanır. Bu kopukluğun anlaşılabilmesi, çağdaş sosyal teoride modern toplumu bütünsel biçimde ele alan işlevselcilik ve Marksizm gibi büyük teorilere mesafe almayı gerektirir. Bell'e göre modern toplum farklı eksen ilkelere sahip üç ayrı alanın; toplumsal yapı (teknik-ekonomik düzen), yönetim (siyasal alan) ve kültürün bir karışımı olarak analiz edilebilir. Nitekim post-endüstriyel toplum analizi, toplumsal yapıdaki değişimi içeren teknik-ekonomik düzene ve sosyal tabakalaşmaya ilişkin bir çerçeveye sahiptir. Bu bağlamda çağdaş kapitalizmin kültürel çelişkisi öncelikle ideal tip düzleminde kavramsal olarak ele alınabilir. Teknik-ekonomik alanın temel ilkesi verimliliktir. İşlevsel rasyonalite ekseninde iktisadi kılma yönünde düzenleyici tarza sahiptir. Verimlilik, en düşük maliyet, en fazla getiri, optimizasyon, kaynakların kullanımına karar verme gibi hususlar iktisadi kılmanın boyutlarıdır. Eksen yapı uzmanlaşma temelinde hiyerarşik yapı ve bürokratik örgütlenmedir. Siyasal alanın temel ilkesi eşitliklerdir. Çatışmanın düzenlenmesi ve gücün meşru kullanımını içerir. Eksen ilke meşruiyettir. Yönetilenlerin rızası temeldir. Modern çağda yurttaşlık fikri, yani yasa önünde ve haklarda, fırsatlarda eşitlik olgusu temel olmuştur. Eksen yapı temsil ve katılımdır. Yönetimin idari boyutları teknik hale geldikçe teknokratik idare tarzı öne çıkar. Siyasal eylem ile teknik rasyonalite çatışabilir. Bürokrasi ile eşitlik ve katılım talepleri arasında gerilim söz konusudur. Üçüncü alan olarak kültürel alanda ise temel ilke kendini gerçekleştirme veya kişisel tatmindir. Bell'e göre bu üç alan birbirleriyle ahenkli değildir ve farklı değişme ritimlerine sahiptirler; zıt davranış tiplerini meşrulaştıran farklı normlara bağlılardır. Alanların ayrışması fikrini modern toplumun analizine genel teorik bir yaklaşım olarak sunan Bell, bürokratik ve hiyerarşik bir teknik-ekonomik yapı ile formel olarak eşitlik ve katılıma inanılan siyaset arasında; roller ve uzmanlaşma temelinde organize olan bir toplumsal yapı ile benliği ve tam kişiliği güçlendirmeye ilgilene kültür arasında gerilimler olduğunu vurgular. Bu ayrışmaların yol açtığı çatışma ve gerilimlerin çağdaş Batı toplumlarının çerçevesini belirlediğini ifade eder (Bell, 2021, ss. 31-49).

İdeal tip kavramların ötesinde meseleyi tarihsel süreç bağlamında ele almak gerekir. Weber'in kapitalizmin doğuşunda sermaye birikimine ve özel mülkiyete dayalı bir ekonomik düzen ile ekonomik davranışı belirleyen özel bir dinsel ahlak arasında kurduğu tekabülîyet analizi, geç kapitalizmin kültür eleştirisi bağlamında verimli bir zemin işlevi görür (Dubiel, 2017, s. 25). Weber'in çalışmasında (2011) burjuva dünyasında sistem ve düzen ile davranış ve ahlak arasındaki eşsiz tarihsel uyumun, kapitalizmin gelişimini

tamamlaması ile burjuvazinin varlığını borçlu olduğu dini motiflerden bağımsızlaşması sonucu çözülmeye bağladığı vurgulanır. Weber'in kültür eleştirisinden ilham alan Bell ise 1960'lı yıllarda ortaya çıkan karşı-kültür öğelerini genelde kültür tarihi, özelde ise Amerikan burjuva toplumsal yaşamı bağlamında ele alır. Kültür alanında burjuvazi karşıtı yönelişin modernizm ile başladığını vurgulayan Bell, 19.yüzyılın ikinci yarısında modernizmin hâkimiyetiyle beraber burjuva dünya görüşünün çözülmeye başladığını ifade eder. 1960'lı yıllarda kitlesel bir hayat tarzı haline gelen burjuva karşıtı kültür böylece sanat alanında burjuva değerlerin eleştirisi yoluyla burjuva toplumsal düzenden özerkleşme çabasını yansıtır. Bu süreçte iki önemli gelişme yaşanır. İlk olarak sanatta sağlanan kültürün özerkliği gündelik hayata aktarılır. Sanatın, hayatın ve politikanın ayrı olmadığı düşüncesi, sanatta izin verilen aşırılıklara hayatta da izin verilebileceği anlayışına yol açar. İkinci gelişme, bir zamanlar küçük bir romantik yazarlar çevresi tarafından uygulanan bir hayat tarzının artık pek çok kişi tarafından taklit edilmesi ve kültürel sahneyi egemenliği altına almasıdır. Böylece küçük bir elite sınırlı bohem yaşam biçimi artık kitle iletişim araçları eliyle sahnelenmeye ve ana-akım haline gelmeye başlar. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda devrim olarak görülen husus, Bell'in kültür tarihi analizinde, estetik modernizmin demokratikleşmesinden başka bir şey değildir. Nitekim 1960'lardaki kitle toplumu, anomi ve yabancılaşma analizlerinin yeni olmadığını vurgulayan Bell, 1950'li yıllardan itibaren radikalizmin siyasal alandan ziyade kültürel bağlamda varlığını sürdürdüğünü ve ilgili dönemin kapitalist toplum eleştirilerinin 1960'larda yeniden keşfedildiğini ifade eder (Bell, 2021, ss. 71-94). Nihayetinde burjuva karşıtı hareketin galip geldiğini vurgulayan Bell, hayatın burjuva organizasyonunu kültür alanında savunan neredeyse hiç kimsenin kalmadığını belirtir. Modernist anti-burjuva kültürün sonuçlarından biri ise disiplin ve ahlâk kurallarını içeren çileci karakterden ziyade dürtüsel bireysel farklılık arayışlarına dayanan hazcı kişiliğin önem kazanmasıdır.

Toplumsal yapı ve kültürün kesişim kümesinde yer alan piyasanın çağdaş kapitalizmde farklı mantıklar çerçevesinde yapılandığını vurgulayan Bell, üretim ve organizasyon alanlarında baskın değerlerin çalışma, haz erteleme ve kariyer yönelimi temelli sistem olduğunu, tüketim alanında ise hazcı bir hayat tarzının teşvik edildiğini ifade eder. Kültürün değişimin motoru olduğunu vurgulayarak toplumsal yapının değişimini beraberinde getirdiğini vurgular. O halde Amerikan burjuva toplumunda çalışmayı ve ödülü kutsallaştıran Protestan ahlâkı ve püriten mizacın tarihsel süreç içerisinde nasıl dönüştüğüne bakmak gerekir. Geleneksel burjuva ahlâkının burjuva iktisadi sistemin etkisiyle uzun süredir aşınmış olduğunu vurgulayan Bell, bu bağlamda 1960'lı yılların postmodern kültürünün tek fail olarak görülmemesi gerektiğini ima eder (Bell, 2021, s. 94).

Bell'e göre modern toplumdaki kültürel dönüşümlerin kaynağında alt ve orta sınıfların bir zamanlar lüks olarak görülen şeylere erişimlerinin yaygınlaşması ve tüketim toplumu vardır. ABD toplumunda 1920'li yıllardan

itibaren yaşanan geleneksel burjuva değerlerinin çözülüşünü bu durumun somut ve erken bir örneği olarak ele alır. Amerikan burjuva karakterin ortaya çıkışında insanın ahlak bozukluğuna ve günahkâr eğilimine takıntılı Jonathan Edwards'ın çileci püriten karakteri ile pratik kaygılarla imkân ve kazanç dünyasına yönelen Benjamin Franklin'in menfaatçi Protestanlık anlayışı belirleyici olmuştur. Protestan ahlâk ve püriten mizacın esas olarak kasabalı, tarımsal ve zanaatkâr yaşam biçiminin dünya görüşü olduğunu vurgulayarak Amerikan toplumunun küçük kasaba biçiminde örgütlendiğini ifade eder. Ancak 1920'li yıllardan itibaren elektrik enerjisinin ev işlerinde kullanılması ve beyaz eşyanın yaygınlaşması, seri üretim bandı sonucu otomobillerin yaygınlaşması, taksitli satışların mümkün hale gelmesi, pazarlamacılık ve reklamın yaygın etkisi sonucunda tüketim toplumu gelişmeye başlar. Böylece küçük kasaba yaşamı otomobil, radyo ve sinema gibi kırsal soyutlanmaya yıkan teknolojik gelişmeler ile kent merkezlerinin gelişmesi sonucunda hâkim örgütlenme biçimi olma vasfını yitirmeye başlar. Bell'e göre, modern toplumdaki gerçek toplumsal devrim, kitlesel üretim ve tüketimin orta sınıfın hayatını dönüştürmeye başladığı 1920'li yıllarda ABD'de gerçekleşir. Burjuva toplumunun karakter oluşumunu vurgulayan püriten kapitalizm ve insan arzularının sınırsızlığını vurgulayan radikal bireycilik olmak üzere ikili karaktere sahip olduğunu vurgulayan Bell, bu iki dürtünün 1920'li yıllardan itibaren aralarındaki bağların zayıfladığını ve nihayetinde koptuğunu ilan eder. Kültürel açıdan ABD siyasetinin 1920'lerden 1960'lara kadar gelenek ile modernleşme arasındaki çatışmaya sahne olduğunu ifade ederek püritenlerin içki yasağı uygulamalarının gelenekçi ve küçük kasabalı güçlerin son çabaları olduğunu, kent yaşamında tüketime dayalı ahlakın, haz ve eğlencenin, reklam ve pazarlamanın, serbest cinselliğin püriten yaşamının sonunu getirdiğini vurgular. Bu ayrışmanın kapitalist sistemin üretim alanında Protestan ahlâk talep etmeyi sürdürürken, tüketim alanında hazzı ve arzuların tatminine dayanan bireycilikten kaynaklandığını ifade etmesi önemlidir. Çağdaş kapitalizmin kültürel çelişkisi, Bell'in anlatımında, şirkette çalışan beyaz yakalı örnekligi üzerinden çarpıcı biçimde betimlenir. Şirket, çalışanından disiplinli şekilde çalışmasını, kariyer basamaklarını tırmanmasını ve doyumunu ertelemesini ister. Ancak aynı şirket, reklamlarında ürünlerini satabilmek için hazzı, anlık doyumunu, gevşemeyi ve rahatlamayı teşvik eder. Şirket çalışanı beyaz yakalı kişiden gündüz çalışkan ve disiplinli, gece ise eğlenceye ve tüketime düşkün hazzı bir yaşam tarzına sahip olması beklenir (Bell, 2021, ss. 101-122). Bu bağlamda Bell'in anti-burjuvalaşan kültür ile kapitalist toplum arasındaki ayrışmanın çağdaş kapitalizmin gelişiminden kaynaklandığını vurgulamasına rağmen bunun sonuçlarıyla ve koşullarıyla tam anlamıyla yüzleştirdiğini söylemek zordur. Kitabın esas vurgusu, Batı uygarlığının bir semptomu olarak değerlendirdiği 1960'lardaki karşı-kültür veya postmodern kültürün kökenlerinde sahip olduğu toplumdaki kopuk estetik modernizmin eleştirisidir. Bu bağlamda sanık sandalyesine modernizmi oturtur (Dubiel, 2017, ss. 42-43). Ancak metnine dikkatli bakıldığında, geç kapitalizmin krizinin kapitalizmin kendi mantığı ile ürettiği

kültürel motiflerin kendi siyasi-ekonomik işlev koşullarıyla bağdaşmamasından kaynaklandığı sonucu çıkarılabilir. Metindeki bu iki vurgunun çelişkili olduğu ve Bell'in radikal bir pozisyondan bilinçli biçimde kaçınarak Weber'i takip eden muhafazakâr bir kültür eleştirmeni olmayı tercih ettiği söylenebilir.

Bell'in kültürel kriz analizindeki derin karamsarlık Amerikan üniversite kampüslerinde gördüğü isyancı öğrenci hareketlerinden kaynaklanır. Cinsel serbestlik, sapkınlık, uyuşturucu, çıplaklık ve rock müzikte psikedelik deneyim peşinde koşan bir karşı kültür gençliğinin varlığı Batı uygarlığının gelenekle kopan bağlarını ve içsel çözülüşünü gösteren ibretlik bir vaka olarak değerlendirilir. Ancak ilginç olan husus, karşı kültürün Bell'in beklentisinin aksine çağdaş kapitalizmin teknik ve ekonomik işleyişini zayıflatmamasıdır. Bu bağlamda 1970'li yıllardan itibaren Silikon Vadisi çevresinde gelişen start-up kültürü ve filizlenen dijital kapitalizm, karşı kültürün kendini gerçekleştirme ve narsist bireyciliğiyle uyum içindedir. Karşı kültürün isyankâr bireyci dışavurumu günümüzde sosyal medya aracılığıyla benliklerin dijital sunumlarını gerçekleştirdiği temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Bell'in öngörüsünün tam aksine karşı kültür hareketi ile çağdaş kapitalizm arasında eşsiz bir uyum olduğunu vurgulamak gerekir (Turner, 2022, ss. 277-287).

Bell'in muhafazakâr kültür eleştirisinin temelinde taşıdığı Batı uygarlığının akıbetine yönelik yoğun kaygı, ilgili tartışmayı Batı-dışı bağlamlara nasıl aktardığını önemli hale getirir. Nitekim İbn Haldun'un çilecilikten hazcılığa, sadelikten lükse geçen toplumların çöküşünü anlatan meşhur tarih felsefesini hatırlatarak fedakârlık, paylaşma yeteneği ve dayanışma duygusu anlamına gelen asabiyetin Batı toplumlarında kaybından duyduğu endişesini açıkça ifade eder. Bu endişe Batı-dışı devrimci toplumsal hareketlerde püriten mizacın yeniden ortaya çıkmasıyla doruk noktasına ulaşır. Çin, Cezayir veya Küba gibi Batı-dışı siyasal rejimlerde püriten ahlâk güçlü bir şekilde varlığını sürdürürken Batılı kapitalist toplumların kültürel modernizme yuva olmaya devam ettiğini, bu açıdan modernizmin artık bir boşluğa yumruk attığını vurgular (Bell, 2021, ss. 123-192). Nihayetinde Bell'e göre modernizmin kültürel krizine geleneksel ancak gözde olmayan cevap dindir ve insan davranışına kılavuzluk edebilecek makul çözümün dinde aranması gerekir (Bell, 2021, ss. 194-219). Böylece 1980'li yıllardan itibaren tartışılan dine dönüş fenomeni bağlamında Bell'in dini hareketlerin yükselişini modernizmin kültürel etkisine karşı durabilecek bir imkân olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Sonuç

Sosyolojik teoriler çok katmanlı ve karmaşık toplumsal gerçekliği açıklamaya yarayan paradigmlar inşa ederler. Ancak hiçbir teori doğası gereği toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtamayacağı için paradigma ile gerçeklik arasında her zaman belirli bir mesafe olmak durumundadır. Bu

mesafenin kapatılamaz oluşu sosyal bilimlerin teori ile gerçeklik arasında mekik dokuyarak kendini tekrar eden döngüsünün temelini oluşturur. İlgili bağlamda Daniel Bell'in teori ile gerçeklik arasındaki mümkün uyumsuzluklara yönelik metodolojik hassasiyetini vurgulamak gerekir. Toplumsal gerçekliği çarpıtarak sosyal teoriye uydurmak yerine gerçeklikten yola çıkarak teoriyi yeniden ele almayı tercih etmesi, Bell'in kuşağının içerisinde kendi sesini bulmasına imkân sağlamıştır.

Daniel Bell'in çalışmalarındaki ortak motif, Amerika'da yaşanan gelişmelerin sosyal teorideki karşılığını soruşturmadır. 1950'li yıllarda Avrupalı entelektüeller arasında refah devleti programları sonucu ideolojilerin önemini kaybettiğine yönelik kamusal tartışmaların bir parçası olan Bell, Amerika'da sosyalizmin kök salmadığına ilişkin literatürü bu tartışmaya eklemeyerek Amerikan gerçekliği bağlamında ideolojilerin sonunu ilan eder. Çağının gelmekte olan yeni toplum tipi üzerine düşünen Bell, geliştirdiği post-endüstriyel toplum kuramında da Amerikan toplumsal gerçekliğinden hareket eder. Bir ideal tip ve analitik bir kavram olarak post-endüstriyel durumun açığa çıktığı vaka olarak Amerikan refah toplumunu masaya yatırır. Kültür ile toplum arasındaki kopukluk ve çağdaş kapitalizmin krizi de tarihsel bağlamda Amerikan kültürü içerisinde ele alınır. Çağdaş kapitalist itkiyi oluşturan disiplini, hazı ertelemeyi ve kariyer odaklı yaşamı salık veren dinsel ahlâk ile kültürel modernizmin anti-burjuva yönelimi arasındaki çelişki somut olarak Amerikan toplumsal yaşamının tarihiyle ortaya konur. Çünkü Amerika, Weber'in işaret ettiği kapitalist ruhun taşıyıcısı ve estetik modernizmin kitleselleştiği coğrafya olarak karşımıza çıkar. İdeolojilerin sonunun geldiği, post-endüstriyel toplum tipinin olduğu ve çağdaş kapitalizmin kültürel krizinin cisimleştiği Amerika, sosyal teoriye ilham veren gelişmelerin kaynağını oluşturur. Böylece Bell'in metinlerinde toplumsal gerçeklik olarak Amerika değişim ve dönüşüm momentleriyle dünyanın geleceğinden haber veren dünya tarihsel bir vaka olarak ele alınır. Bu bağlamda doğmakta olan sanayi toplumu için İngiliz sanayileşmesine, siyasi eşitlik ve özgürlük talepleri için Fransız Devrimi'ne ve modern bürokratik örgütlenme biçimi için Prusya'ya bakan 19. yüzyıl sosyal bilimcilerine paralel bir yol izlediğini söylemek mümkündür.

Bell'in Amerikan gerçekliği bağlamında temel kaygısı Batı uygarlığının hegemonyasını sürdürüp sürdüremeyeceği meselesidir. Bu açıdan metinlerinin ilgili hegemonyanın durumu bağlamında anlamını tartışmak gerekir. Soğuk Savaş dönemi liberali olan Bell, 1950'li yıllarda 20. yüzyılın gelişmeleri sonucunda Batı uygarlığının geçmişten kalan ideolojik çatışmalarını aştığını müjdeler. Post-endüstriyel toplum kuramı da bu bağlamda eski sınıf çatışmalarının sona erdiği ve bilgiye dayanan uzmanlıkların önem kazandığı enformasyon toplumu vurgusuyla Batı uygarlığının durumuna ilişkin oldukça iyimser bir tablo çizer. Ancak 1960'lı yılların sonunda Batı metropollerinde görülen öğrenci hareketleri ve kültürel radikalizm ile Batı-dışı toplumlarda dekolonizasyon süreçleriyle alevlenen

siyasal hareketlilik Bell'in Batı uygarlığının geleceği açısından daha karamsar bir görüş kazanmasına neden olmuş görünmektedir. Çağdaş kapitalizmin krizi bu açıdan esasında Batı uygarlığının hegemonyasının krizidir. Batı uygarlığı kendi içinden kültürel modernizmin bireyci hazcı eğilimleri tarafından kuşatılırken, dışarıdan asabiyesi güçlü ve siyasal bilinci gelişmiş Batı-dışı toplumların tehdidi altındadır ve varlığını sürdürmek için tüm bunlarla mücadele etmek durumundadır. Bell'in bu krizden çıkış yolu olarak geleneksel dine dönüş önerisi, Amerika'da dini hareketlerin her zaman güçlü bir toplumsallık inşa ettiği düşünüldüğünde, çözümünün de Amerikan kültürüne uyumlu olduğunu gösterir.

Sonuç olarak Bell'in entelektüel mirasına bütüncül biçimde bakıldığında, bilgi ile gücün, ideoloji ile bilimin ve sosyoloji pratiği ile hegemonya arayışının iç içe geçtiği görülür. Bell'in ideolojinin sonu tezinin Soğuk Savaş bağlamındaki siyasal işlevi ile post-endüstriyel toplum öngörülerinin büyük ölçüde gerçekleşmeyen teknokratik iyimser niteliği, onun Amerikan gerçekliğinden ilham alan sosyolojik perspektifini kesintiye uğratar. Avrupalı sosyal teori ile Amerikan gerçekliği arasında ilişki kurma çabası ve içinden çıktığı sosyalist sol aydınlara yönelik eleştirileri bu açıdan dikkate değerdir. Nihayetinde Bell'in gerçeklik arayışı ve eleştirel dikkati ideolojik işleviyle bir araya geldiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan hegemonyasının inişlerini ve çıkışlarını, gücünün zirvesini ve krizini fikirlerinde ve söylemlerinde takip edebileceğimiz kamusal entelektüel kimliğiyle karşımıza çıkar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağlımsız

Yazar Katkısı: Vefa Can KAYA: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Vefa Can KAYA: %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Kaynakça

- Anderson, P. (2019). *Batı marksizmi üzerine düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Andersson, J. (2022). Daniel Bell: social forecaster, Paul Starr ve Julian E. Zelizer (ed.) *Defining the age: Daniel Bell, his time and ours* içinde (s. 242-263). New York: Columbia University Press.
- Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Bell, D. (2013). *İdeolojinin sonu: ellilerdeki siyasi fikirlerin tükenişine dair*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bell, D. (2021). *Kapitalizmin kültürel çelişkileri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bell, D. A. (2022). Remembering Daniel Bell: two perspectives, Paul Starr ve Julian E. Zelizer (ed.) *Defining the age: Daniel Bell, his time and ours* içinde (s. 31-58). New York: Columbia University Press.
- Beneton, P. (2011). *Muhafazakârlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bottomore, T. (2016). *Frankfurt okulu ve eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Brick, H. (2006). *Transcending capitalism: visions of a new society in modern American thought*. Cornell University Press.
- Dorman, J. (2000). *Arguing the world: the New York intellectuals in their own words*. Free Press.
- Dubiel, H. (2017). *Yeni muhafazakârlık nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: textual analysis for social research*. New York: Routledge.
- Huntington, S. P. (1971). The change to change: modernization, development and politics. *Comparative Politics*, 3/3, 283-322.
- Jacoby, R. (1987). *The last intellectuals: American culture in the age of academe*. Basic Books.
- Jumonville, N. (1991). *Critical crossings: the New York intellectuals in postwar America*. University of California Press.
- Kadushin, C. (1974). *The American intellectual elite*. Little Brown.
- Karabel, J. (1979). The failure of American socialism reconsidered. *Socialist Register*, 204-227.
- Laski, H. (1948). *The American democracy*. The Viking Press.
- Lerner, M. (1957). *America as a civilization: life and thought in the United States today*. Simon Schuster.
- Lipset, S. M. (1977). Why no socialism in the United States?, Seweryn Bialer ve Sophia Sluzer (ed.) *Sources of contemporary radicalism* içinde (s. 31-149). Westview Press.
- Mills, C. W. (1956). *The power elite*. Oxford: Oxford University Press.

- Offe, C. (2013). *Amerika üzerine düşünceler: Tocqueville, Weber ve Adorno Birleşik Devletler'de*. Ankara: Dost Yayınları.
- Poloma, M. T. (1993). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Sayyid, S. & Zac, L. (1998). Political analysis in a world without foundations, Elinor Scarbrough ve Eric Tanenbaum (ed.) *Research Strategies in the Social Sciences: A Guide to New Approaches* içinde (s. 249-255). Oxford: Oxford University Press.
- Sombart, W. (1976). *Why is there no socialism in the United States*. New York: White Plains.
- Starr, P. (2022). "Post-industrial" versus "neoliberal": rival definitions of our age, Paul Starr ve Julian E. Zelizer (ed.) *Defining the age: Daniel Bell, his time and ours* içinde (s. 161-194). New York: Columbia University Press.
- Starr, P. & Zelizer, J. E. (2022). Introduction, Paul Starr ve Julian E. Zelizer (ed.) *Defining the age: Daniel Bell, his time and ours* içinde (s. 1-27). New York: Columbia University Press.
- Turner, F. (2022). The cultural contradictions of capitalism, then and now, Paul Starr ve Julian E. Zelizer (ed.) *Defining the age: Daniel Bell, his time and ours* içinde (s. 267-290). New York: Columbia University Press.
- Wald, A. M. (1987). *The New York intellectuals: the rise and decline of the anti-Stalinist left from the 1930s to the 1980s*. University of North Carolina Press.
- Waters, M. (1996). *Key sociologists: Daniel Bell*. New York: Routledge.
- Weber, M. (2011). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.

Extended Abstract

This study offers a comprehensive examination of the intellectual legacy of Daniel Bell, one of the most prominent American sociologists and public intellectuals of the twentieth century. Combining the roles of journalist, critic, academic, and theorist, Bell was both a public figure and a rigorous social thinker. His three major works—*The End of Ideology* (1960), *The Coming of Post-Industrial Society* (1973), and *The Cultural Contradictions of Capitalism* (1976)—have secured his position in the canon of contemporary sociology. This paper explores Bell's theoretical contributions, methodological orientation, and his distinctive effort to reinterpret social theory through the lens of American reality.

At the core of Bell's intellectual project lies a key question: how can the social transformations of the so-called "American century" be understood within the tradition of European social theory? Following the legacy of Weber,

Marx, and Durkheim, Bell viewed sociology not as abstract theorizing but as an interpretive practice grounded in empirical reality. His approach reflected a determination to grasp the “spirit of the age” and to use sociological imagination as a tool for anticipating emerging forms of society.

In *The End of Ideology*, Bell argued that ideological conflicts had lost their relevance under the conditions of postwar welfare capitalism. Linking this idea to debates about why socialism failed to take root in the United States, Bell described a society increasingly organized around expertise, administration, and technocratic rationality. This position mirrored the liberal consensus of the 1950s, characterized by a belief in pragmatic governance rather than ideological struggle. Yet, his claim also carried a normative dimension: the “end of ideology” implied a narrowing of political imagination and a growing dependence on bureaucratic rationality.

In *The Coming of Post-Industrial Society*, Bell developed his most original sociological idea—the concept of post-industrialism. This new stage of social organization, he argued, was defined by the primacy of theoretical knowledge, technological innovation, and the expansion of the service sector. The American welfare state served as the empirical basis for this analysis. However, the subsequent rise of neoliberal capitalism, digital monopolies, and global inequality exposed the limits of Bell’s technocratic optimism. The “knowledge class” he envisioned evolved into a new elite aligned with corporate and financial power, rather than a meritocratic vanguard of rational reform.

Bell’s *The Cultural Contradictions of Capitalism* marked a decisive shift in his thinking. Here he diagnosed a moral and cultural crisis within modern capitalism: the disciplined ethos of the Protestant ethic had come into conflict with the hedonistic and expressive values of modernist culture. As capitalism expanded materially, it simultaneously eroded its own moral foundations. Bell traced this contradiction most vividly in the United States, which he saw as both the carrier of Weber’s “spirit of capitalism” and the epicenter of mass modernism.

For Bell, America was not merely a national case but a world-historical laboratory for social theory. The evaporation of ideology, the rise of post-industrial society, and the intensification of cultural contradictions all converged there. Just as nineteenth-century thinkers had turned to England, France, or Prussia to understand industrialization, revolution, and bureaucracy, Bell turned to America to comprehend the transformations of late modernity.

Methodologically, Bell’s originality lay in his conviction that theory must be reshaped in response to reality rather than forcing reality to conform to theory. He regarded the gap between theory and empirical life as a creative tension that keeps the social sciences intellectually alive. This methodological stance distinguished Bell from both structural functionalists and Marxists of

his generation, allowing him to carve out a unique space between technocratic realism and cultural critique.

Bell's intellectual legacy thus embodies the intersections of knowledge and power, ideology and science, and sociology and hegemony. The fact that many of his predictions failed to materialize does not reflect a weakness of method but the dominance of the normative dimension in his thought. Bell's writings always oscillate between analytical description and moral concern, between diagnosis and prescription.

His enduring question was whether Western civilization could maintain its hegemony in a changing world. Internally, the West was threatened by individualistic hedonism and cultural disintegration; externally, it faced the challenge of politically conscious non-Western societies. Bell's proposed solution—a return to traditional religion—reflected his belief in the need for moral reanchoring in a secularized age. This proposal also reveals the deeply American character of his thought: pragmatic, reformist, and moralistic rather than revolutionary.

Ultimately, Bell's sociology serves as a bridge that brings American social reality into the realm of theoretical reflection. His work captures the intellectual rhythm of postwar modernity: the optimism of the 1950s, the turbulence of the 1960s, and the cultural crisis of the 1970s. By linking empirical observation with theoretical imagination, Bell became one of the last major public intellectuals to interpret the fate of Western modernity through the evolving conditions of American society. His synthesis of analysis and foresight continues to make his work relevant to contemporary debates on knowledge economies, cultural capitalism, and the moral foundations of modern life.